

ВОВНЯНІ ТКАНИНИ В ЕЛЕМЕНТАХ КОСТЮМУ ВІЙСЬКОВОЇ ВЕРСТВИ УКРАЇНИ- ГЕТЬМАНЩИНИ ТА ЇХ ІСТОРИЧНО- СКЛАДЕНА МІСЦЕВА ТЕРМІНОЛОГІЯ (друга половина XVII – XVIII ст.)

Стаття присвячена найуживанішому виду тканин, що використовувалися військовою верствою України-Гетьманщини, – шерстяним, а також їх місцевій термінології, яка лишилася характерною в більшій масі тільки для українського лексикону XVII – XVIII ст. (як і самі реалії). Через відсутність належних наукових розробок семантика цих оригінальних термінів є малозрозумілою для сучасних науковців і викликає великі труднощі при роботі з писемними джерелами. Дана робота є першою ґрунтовною спробою дослідити тканини як предмет вивчення української історичної костюмології і стане у нагоді костюмерам сценічних та кіно-колективів, історикам та музейним працівникам для складання вірної атрибуції предметів музейних збірок.

Костюм, як складова частина матеріальної культури, на пряму пов'язаний з тими матеріалами, з яких він виготовлений. Для матеріальної культури кожного історичного періоду та географічного регіону характерним є свій особливий і неповторний комплекс виробничих матеріалів, безпосередньо залежний від побутових умов, зокрема особливостей військового побуту, виробничих можливостей, технічного прогресу, техніки пошиття, моди, самих форм костюму, його призначення, сталих традицій, кліматичних умов, соціаль-

но-економічного розвитку регіону. Незнання цього комплексу матеріалів, їх призначення та історично складеної термінології, банальне невігластво, призводить до грубих помилок у справі реконструкції костюмів і реставрації автентичних зразків в музейних збірках, театральній і кіно-практиці, від достовірності результату яких залежить уява суспільного загалу про побут минулих часів, а особливо доленосних періодів в історії української державності.

Сировиною для виробництва різних матеріалів та елементів, представлених в різних складових костюмів збройних сил України-Гетьманщини (предметів одягу, військового спорядження та кінського убору) служили шерсть овець, кіз та верблюдів, шовк-сирець та варений, бавовна, льон, конопля або пенька, різні ґатунки шкіри, натуральні хутра, метали: залізо, сталь, срібло, золото, мідь, латунь; дерево, кістка, ріг, коштовне і напівкоштовне каміння, перла, дороге пір'я тощо. Назви більшості видів і ґатунків матеріалів лишилися характерними для історичного українського лексикону тільки XVII – XVIII ст.ст., як і багато самих реалій побуту. Через різні причини значення, семантика більшості з тих давніх оригінальних термінів залишається і досі практично недослідженою. Це викликає великі труднощі у дослідників при роботі з писемними джерелами, а у музейних працівників – у справі правильної і повної атрибуції предметів музейних збірок. Вітчизняна історіографія в особі В.Горобця, Є.Тимченка та Ф.Піскунова¹ спромоглася тільки частково, досить поверхово, а в окремих випадках і неточно, вирішити це завдання, використавши досить обмежене коло писемних пам'яток. Чимало різноманітних видів тканин, шкіри та інших матеріалів залишилося в неясних тлумаченнях, або й зовсім не розглянуто. До того ж указані вчені досліджували проблему з позиції завдань лінгвістики (а не костюмології). Згаданий стан речей, з огляду завдань сучасної історичної науки, вимагає від дослідників більш спрямованих фахових досліджень з цієї проблеми. В даній роботі автор ставить перед собою завдання розглянути повну оригінальну історичну термінологію шерстяних

тканин, а також їх кольорів, представлених в строях збройних сил Війська Запорозького (Гетьманщини), подавши більш-менш ґрунтовно їх семантичну характеристику. Деякі питання, зокрема пов'язані з торгівлею, шляхами надходження матеріалів, через обмеженість рамок статті, виносимо за межі дослідження або розглядаємо побіжно там, де цього вимагає конкретна ситуація. Окремі назви матерій через відсутність автентичних зразків потребують подальшого доопрацювання і підтверджень.

Серед термінів зазначеної тематики велика частка припадає на слова іншомовного походження, які позначають переважно запозичені реалії або ж вживаються для означення нових понять. У ролі найближчих посередників при запозиченні європеїзмів та орієнталізмів, найчастіше у викривленій на місцевому ґрунті формі, виступали аналоги з польської та російської мов. Деякі назви були занесені до українського лексикону безпосередньо з мови-джерела. У даній роботі орфографію оригінальних термінів подано так: літера «ѣ» залишена, бо в староукраїнській мові XVII – XVIII ст. вона вимовлялася здебільшого як сучасна літера «і», а в деяких випадках – як «є», в російських термінах вона передається тільки звуком «е», твердий знак «ъ» в кінці слова та між приголосними в староукраїнських та російських назвах опущено.

Номенклатура тканин в службовому, повсякденному і святковому гардеробах військової верстви, як в якісному, так і в кількісному відношенні, вже сама по собі була свідченням певного соціального і посадового статусу. Для знаті, вищих командних чинів це були дорогі імпорتنі тканини, для рядової маси – дешевші і гірші відповідно. Сам одяг займав одне з центральних місць у шкалі цінностей пізньосередньовічного і ранньомодерного суспільства і на Сході, і на Заході. Не була в цьому відношенні винятком і новоутворена українська держава. Проте через брак фабричного промислу в Гетьманщині існувала величезна потреба в імпортних виробках.

Шерстяні тканини мають низьку теплопровідність, а отже й більш високі захисні якості у порівнянні з тканинами бавовня-

ними, льняними та шовковими. Крім того, шерстяні тканини характеризуються доброю повітропроникністю, малою зім'ялістю, повільною змокливістю і пластичністю, що зумовило їх найбільш широке використання в одязі в робочих та польових умовах².

Існує кілька способів з'єднання ниток між собою, від чого тканини поділяються на кілька видів: вироби ткацькі, в'язані та плетені. Нитки, спрямовані уздовж шмата тканини, становлять основу тканини, а ті, що йдуть перпендикулярно до основи, тобто по ширині тканини – її піткання («потканіе»). У в'язаних виробах використовується лише одна система ниток або навіть одна нитка, яка, проходячи поперек тканини, утворює ряд петель, що переплітаються з петлями попереднього ряду. За переплетенням ниток шерстяні тканини поділяються на *полотняні* (*тафтяні, гроденаплеві*: нитки піткання і основи по черзі заходять одна на одну), *саржеві* (*кіперні*: для них характерна наявність на правій стороні вузьких рубчиків-сарж, що йдуть знизу вверх направо). Цупкістю тканини називається число ниток основи або піткання, яке приходить на одиницю довжини, рахуючи в поперечному до ниток напрямку. Вага тканини залежить від цупкості тканини та від товщини (номера) ниток основи і піткання. Збільшення цупкості досягається також сильним пресуванням виробу під валами. Пресування і лоціння викликають глянс на поверхні тканини. Відповідно до поділу шерстепрядіння на *кардне* (суконне) і *камвольне* (гребінне), виготовлення шерстяних тканин поділяється на виробку сукноподібних (ворсових) і гладких тканин. Для першої групи використовують благородні ґатунки вовни, особливо більш короткі, але ніжні сорти, як матеріал для виготовлення вищих сортів сукна. На виготовлення середніх і нижчих сортів йшли шерсті благородні й грубі. Головною особливістю кардних тканин є наявність на їх поверхні більш або менш густо зваленого шару волокон, що закриває повністю або частково переплетення ниток. *Камвольні тканини* різняться за родом застосованої пряжі на: а) люстринові, лискучі і жорсткуваті, виготовлені з неблагородної

шерсті; б) м'які, менш лискучі – з благородної шерсті. Окрім вовни, для виготовлення шерстяних тканин використовували також волос (пух) різних порід кіз та верблюжий³.

Із шерстяних тканин основним матеріалом для службового, повсякденного та святкового одягу було сукно (назва походить від сукання, навивання нитки) – шерстяна тканина полотняного переплетення (суров'я), що має суцільний ворсовий повстянопоподібний застил, що ховає рисунок ткацького переплетення, надаючи тканині вид поярку. Низька якість вітчизняної вовни не дозволяла виготовляти добре сукно. Кооперативна праця була спрямована в бік виробництва грубого сукна низької вартості. Через те, що вітчизняна промисловість не виробляла сукон належного ґатунку, споживачі (більшість з яких становили військові) мушили отримувати їх з-за кордону. Сукна та інші шерстяні тканини привозилися купцями з Шльонська (область Сілезія, Австрія), Данцига (Гданська), Архангельська (в другій половині XVII – на початку XVIII ст.), а з другої чверті XVIII ст. – також з Бреславля (Вроцлава), Кенігсберга та Лейпцига⁴. Щоправда, в другій чверті та в середині XVIII ст. на території Гетьманщини було закладено кілька суконних фабрик: Глушковська (1719 р.), Рясська (20-ті рр.), Шептаківська та Батуринська, але вони цілком працювали для потреб російської армії, і тільки з 60-х рр. XVIII ст. невеличка частка їх продукції, що відзначалася загалом доброю якістю, йшла на виготовлення мундирів українського війська (переважно військових служителів та козацької старшини). Однак в господарствах селян та козаків вироблялись прості нефарбовані вузькі сукна, відомі під назвами **сукно свитное (свитное б'їлое, с'їросвитное, серосвитное), сермяжное і абинное**. Під цими термінами розуміли грубе сукно природного білого та сірого кольору домашнього виробництва, з місцевої грубої вовни. До другої половини XVIII ст. це сукно йшло переважно на виготовлення верхнього і поясного одягу простих козаків та деяких військових служителів. Однак, необхідно зазначити, що на той час українські фарбувальники вже засвоїли методику фарбування тканин.

Переважна більшість сукон, що реалізовувалися на українському ринку, була німецького виробництва, менше – англійського, французького, голландського та польського. Англія, Франція та Голландія славилися виробництвом кращих ґатунків тонких сукон. Ціна на фабричні сукна залежно від сорту та ґатунку коливалась від 15 коп. до 2 руб. з гаком за лікоть. Ширина сукон коливалась від ліктя до двох аршин з гаком*. Під *портищем* сукна розуміли шмат сукна до 5 арш., тобто приблизну міру фабричного сукна для пошиття одного каптана. Подібне значення мала і непевна назва *сукно*⁵.

При порівнянні автентичних зразків сукон XVIII ст. видно, що дорогі ґатунки сукон відзначалися передусім тонкістю, м'якістю, дуже рівним, гладким і густим волосяним застилом, ніжною тонкою пряжею. Причому, у шльонських (та інших німецьких) сукон першого сорту на відміну від французьких, англійських і голландських при дуже ретельному вивченні трохи помітний рисунок ткацького переплетення ниток, чим і пояснюється менша ціна на них. Це саме стосується й гірших ґатунків сукна. Сукна другого сорту – трохи товстіші та менш м'які, жорсткіші, ворсовий застил не дуже рівний, густий і гладкий, деінде має невеликі прогалини. Сукна низького ґатунку – більш жорсткі (грубошерсті), товсті й рідкі, мають грубий, неоднорідний, рідкий застил з помітними прогалинами⁶.

Найпоширенішими і найулюбленішими кольорами сукон були різні відтінки червоного кольору (кармазиновий, червчатий, вишневий, малиновий та ін.), голубого або синього (васильковий, або сапфіровий, лазуровий, «гранатовий»), потім – жовтого (лимонний, рудо-жовтий, канарковий), зеленого (темно-зелений,

* 1 вершок = 1 $\frac{3}{4}$ дюйма = 4, 45 см; 1 аршин = 16 вершків = 71, 12 см, 1 лікоть = $\frac{3}{4}$ аршина = 12 вершків = 54 см; Талер = 1руб. 30 коп. = 6 пол. золотих, 1 пол. золотий = 30 грошей = 20 коп., 1 шаг = 2 коп. = 3 пол. гроша, 1 копа грошей = 60 грошей = 50 коп.; 1 рубль = 10 гривен = 2 полтини, 1 гривна = 10 коп. = 48 пол. грошей, 1 алтин = 3 коп. = 6 денег, 1 копійка = 2 деньги.

капаровий, папужий), коричневого (родзинковий, брунатний, цинамоновий та ін.), сірого тощо (термінологію і семантику кольорів дивись в кінці статті). В особливій пошані був червоний колір, особливо кармазинового, пурпурового або багряного відтінків, традиційний для східних суспільств, де він мав культове значення рицарського, воїнського. Причому тканини червоного кольору і коштували дещо дорожче за інші. Мода на червоний колір з властивим йому символічним значенням міцно закріпилась і в воїнському середовищі Польщі та Московщини.

Серед найменувань сукон, з яких шилися костюми військової верстви Гетьманату, писемними пам'ятками згадуються наступні:

а) сукна низького гатунку: **Свитное, серосвитное** або **абинное, сермяжное** (від назви домашнього селянського та козацького простого верхнього одягу – свити, сермяги) – грубе сермяжне нефарбоване сукно домашньої виробки білого або сіруватого кольору з грубої місцевої шерсті, в ширину мало тільки до 9 вершків; йшло часто на службовий верхній одяг й штани; коштувало близько 5 коп. / лікоть («серосвитний мундир», «жупан верхней свитной», «убране свитное – 20 к.»; «Сердюкам ... на год по белому обынному кафану»)⁷. **Габа** або **аба** (тур. аба, з араб. – грубе біле сукно природного кольору овечої шерсті) – дешеве грубе, товсте і цупке турецьке сукно природного білого кольору; отримало значне поширення в другій половині XVII ст. та першій половині XVIII ст., зокрема в службовому верхньому одязі військових служителів та демісезонному одязі, йшло також на підшивку сидельних повстей, чапраків і платів у старшин та рядових («на цехи кравецкие 115 штук габы на пошитте габяков охочекомонному полку» (1723 р.), «кафтан сподней з габи белой» (1767 р.), «чапраков 2 сукна красного ... подбитые габою»); за браком фінансів та наявності кольорових сукон, нерідко використовували габу, офарбовану примітивним шляхом силами місцевих фарбувальників і крашенинників («За офарбованне габи ...», «За роботу жупана и габяка блакитного»)⁸. **Кир** (пол. kir, kier; нім. shlehtes, leihtes tuch) – гатунок легкого, рідкого і грубого поганого німецького (шльонського) або польського сукна, пере-

важно білого, жовтого, чорного та червоного кольору, ціною до 25 пол. грошей або 15 коп. Йшло воно на підкладку до верхнього чи спіднього одягу, а також на штани «кирдани»⁹. **Бенклевое, бенкліовое** або **бенкель, банкель** – німецьке поганеньке грубе сукно, одне з найгірших і дешевих імпортованих сукон, з'являється наприкінці XVII ст. і побутує до кінця існування Гетьманщини. **Амбурское** або **анбурское** (рідше) – гамбурзьке грубе, товсте і нешироке сукно, але з досить стійким офарбуванням (в російській армії на початку XVIII ст. воно йшло на пошиття солдатських опанчей), ціна 1 аршина коливалась від 11 алт. (33 коп.) до 40 коп. («З половинки сукон анбурских, плохие самые»); зустрічається до початку XVIII ст., але в побуті гетьманського війська воно не отримало поширення¹⁰. **Шиптух** або **шифтух** (пол. szyptuch, нім. Schifftuch) – гатунок товстого, вузького і грубого польського або німецького сукна, подібного до *амбурского*, але вужчого, наприкінці XVII ст. коштувало до 11 алт. 2 д. / аршин («Полских шиптухов 260 арш. разных цветов», «... а шиптуховые сукна многим анбурских уже и в цене дешевле» (1696 р.); відоме з XVI ст.¹¹. **Тузинковое, тузѣнковое** або **тузинок, тузѣнок** (з пол. tuzinkowy, tuzinek – власне звичайне, заурядне сукно) – сорт дешевого польського та німецького сукна низького гатунку, дещо краще за шиптух, займає вищу сходинку серед простих сукон, лікоть тузинку коштував близько 35 коп. («жупан тузинковий золотих за 12»); відоме ще за пам'ятками мови XVI – XVII ст.¹². **Черкаское** – просте товсте і цупке черкеське сукно досить грубої виробки з неоднорідним рідким ворсовим застилом. Серед товарів української торгівлі воно не числиться і зустрічається тільки випадково, зазвичай в черкеських шароварах, дуже поширених на Сході, особливо в Туреччині та Криму («обранне з черкаского чили шамаханского сукна»)¹³.

б) сукна середнього гатунку: **Каруновое, коруновое, карун, корун**, також **полуекстра**, рос. **карновое, корновое** (пол. kiernowe sukno, з нім. kerntuch – добряче, міцне, цупке, краще сукно на противагу простому і грубому, киру, походить від kern – ядро і tuch – сукно) – сорт товстого доброго німецького сукна, дуже

цупкого, міцного (дебелого) і тугого; зустрічається приблизно з 60-х років XVII ст. і протягом усього XVIII ст., вартість каруна коливалась від 60 до 68 коп. за лікоть («на кафани красного карунового полуэкстри», «сукна синіого карунового, лок. по 62 к.» (1752 р.). **Полкарун** – гатунок удвічі вужчий за карун¹⁴. **Локтевое** – певний гатунок німецького сукна, подібне до каруна, але менш цупке і туге, ціною у 60–62 коп., відоме з початку XVIII ст.¹⁵ **Тридцатое** (можливо в назві позначена цупкість сукна) – товсте сукно невизначеного походження середньої якості, гірше за локтевое та карун, зустрічається з середини XVIII ст. за ціною 52–60 коп. за лікоть, використовувалося для виготовлення спідніх службових каптанів козаків та гетьманських військових служителів («на кафани красного тридцатого ... по 54 к.»)¹⁶. **Аглинске** (рос., від англинский, з пол. anglik – англійський) – ординарне широке товсте англійське сукно, подібне до локтевого, побутувало під цією назвою до другої чверті XVIII ст. (пізніше іноді згадується під назвою *аглинского ординарного*; в останніх десятиліттях XVII ст. коштувало 21–23 алт. ½ коп. / аршин, а на початку XVIII ст. – 80 коп. / аршин, але *аглинское доброе* купують по 1 руб. 16 алт. 2 д. за аршин (1682 р.)¹⁷. **бреславское** або **браславское** (вроцлавське, від нім. Breslau – іст. пол. м. Вроцлав) – цупке сукно досить високого ґатунку, якісної виробки і вовни, з'являється в середині XVIII ст., коштувало від 85 до 98 коп. / лікоть («браславского сукна синего на мундир атаману жолдацкому, лок. по 95 к.» (1752 р.)¹⁸. **Фалендиш** (пол. falandysz, falendysz, fajlendysz, з нім. fein hollandisch або fein lundisch) – гатунок відносно тонкого тугого старовинного сукна голландського чи англійського другого сорту; за ціновою шкалою знаходилось посередині між каруном і тонкими сукнами кращих сортів¹⁹. **Суконце** або **сукенко** (з пол. sukienko) – означення певного недорогого ґатунку сукна, яке могло закріпитися в місцевому лексиконі у зв'язку з поширенням на Україні з середини XVIII ст. тонкої і вузької польської сукноподібної матерії, яка називалась **полсукенко** або **полусукенка**, на думку В.Й.Горобця під ним розуміли «сукно, виткане з м'якої, переважно ярачої або

«первострижной» вовни», отже, **сукенко** можна визначити, як ґатунок неширокого і відносно тонкого польського сукна доброї якості («купил сукенка 20 локот за 5 р. 40 к.» (1742 р.)²⁰.

в) тонкі сукна вищого ґатунку: **Галанское** – сорт тонкого сукна вищого ґатунку, подібного до французьких і англійських тонких сукон вищого ґатунку, оцінювалося близько 12 пол. золотих або 2 руб./ лікоть; назва зустрічається в другій половині – першій чверті XVIII ст. («сукна галанского половинка» (1715 р.)²¹.

Гранат, кгранат або **гранат** (пол. granat) – відносно тонке якісне сукно, дешевше за інші сорти дорогих сукон, спочатку – темно-синього кольору, також **полгранат, полгранат** – удвічі вужче попереднього. Відоме з XVII ст., причому в середині XVIII ст. в митному уставі значиться уже тільки **полгранат**²².

Французское, французское, французкое, французское (з XVI ст. до середини і зрідка у другій половині XVII ст. відоме під назвою **скарлат, шарлат** (через пол. szkarlat, szarlat із сер.-в.-нім. **scharlat** від сер.-лат. scarlatum), спочатку – пурпурово-червоного кольору) – дороге французьке тонке сукно найвищого ґатунку, 1 лікоть оцінювався у 11–12 пол. золотих або в 2 руб. («Хмельницький ... ударован зостал ... кунтушом найпреднїйшого темнозеленого сукна Французского», «кунтуш блакитній французській суконній» (1704 р.)²³.

Лундиш, лундыш (пол. lundysz, lunskie sukno, з сер.-в.-нім. lundisch або сер.-в.-нім. lundisch від назви м. Лондона, сер.-н.-нім. Lunden) – дуже якісне тонке і широке лондонське або англійське сукно різної виробки, ціною від 1 руб. 20 алт. до 2 руб. за аршин («по сукну лундышу», «полковнику Новицкому – лундыш доброе», «сукно черное доброе лундыш»), відоме в Україні з XVI ст. під назвою **люнського**; назва зустрічається до початку XVIII ст., хоча саме сукно, безсумнівно, привозилося і пізніше в числі **тонких** сукон (англійських, французьких і голландських), або під назвою **аглинського тонкого широкого**²⁴.

Кармазин (араб. кірмізі, від кірміз – кермез, кермезин, кошеніль, червець, буквально «червоне зерно») – сорт тонкого, дуже високоякісного і дорогого європейського сукна, з кращих сортів вовни, особливо яскравих, густих відтінків, пере-

важно червоних кольорів. Зустрічається з кінця XVI ст. до другої третини XVIII ст., спочатку було специфічного темно-малинового кольору, кармазинового, від якого і отримало свою назву. Коштував кармазин від 1 руб. 50 коп. до 2 руб. 10 коп., залежно від ґатунку («сукна тонкого кармазину», «сукна алого доброго кармазину 5 арш. по 2 р. 1 грн.», «сукна черного кармазину»). **Полукармазином** називали ґатунок удвічі вужчого кармазину²⁵. **Сеета, саета, сиета** (з пол. *sajeta*) – дуже тонке і делікатне англійське або седанське сукно найкращого ґатунку, особливо червоного кольору, оцінювалося на одному рівні з *французким* («Кунтиш сеетовый гранатовый з лиштвами златоглавными», «сукна саети портищ на 2»). В джерелах назва зустрічається з XVII ст. і протягом усього XVIII ст.²⁶

Такі сорти сукон, як *лундиш*, *кармазин*, *аглинское* та *амбурское* потрапляли до гардероба особового складу українського війська переважно у вигляді царського жалування в другій половині XVII – початку XVIII ст.ст. Це пояснюється тим, що із західноєвропейського купецтва в Росії на той час торгували переважно англійці, голландці і мешканці м. Гамбурга, які реалізовували головним чином сукна, що вироблялися на їх батьківщині. Надалі їх назви в Гетьманщині практично не фігурують. Причому лундиш (переважно червоних барв) і кармазин різних ґатунків надавали вищим українським чином, кармазини і полукармазини – середнім, а козакам – аглинские та іноді – шиптухи і амбурские, різним військовим служителям – амбурские та польські шиптухи. Серед кольорів жалуваних сукон повністю переважають різні відтінки червоного (червчатий, вишневий, багряний, малиновий) та зеленого (зелений, світло-зелений, темно-зелений, осиковий) кольору, а також «дикий». У документах Малоросійського Приказу нами виявлено інструкцію щодо виплати жалування українським військовим чином, а саме: «Сукна лундыши ... даются полковникам и иным знатым особам, а полукармазин – чиновным людем средней стати, а аглинские даются казакам, а амбурские и шиптухи – челяди и монастырским мужикам и в Запороги (в Запорізьку Січ. – Є.С.) посылаются жалованя по 200 половинок»²⁷.

Найбільше поширення в військовому побуті козацького та найманого війська, враховуючи деякою мірою і старшин, протягом другої половини XVII ст. і першої чверті XVIII ст. отримали дешеві сорти сукон: німецький та польський шиптухи, тузинок і габа (це було викликано руйнівними наслідками тривалих війн на території України, частими військовими походами, що призвели до зубожіння козаків і дефіциту Військового Скарбу), а в вихідних й святкових строях – фалендиш і карун. Для службового та святкового одягу старшини були характерні в цей час сукна *локтевое, карун, кармазин, гранат, галанское, саета і французкое* («кунтиш сукна французкого зеленій», «на кунтиш сукна локтевого локоть шисть» (1725 р.), «карун рудій на кунтуш») ²⁸.

Однак приблизно з кінця 30-х років XVIII ст. прості сорти сукон починають зникати із переліку матеріалів в обмундируванні майже всіх видів і родів українського війська, що було викликано намаганням старшини наочно, через одяг вирізнити військову професійну верству від посполитого стану. З усіх зазначених вище сукон з кінця XVII ст. – початку XVIII ст. чільне місце в українському імпорті починає обіймати сукно ***каруновое, карун***. Незважаючи на відносно високу ціну, карун став найпоширенішим ґатунком сукна в українському військовому побуті, зокрема, основним матеріалом для виготовлення мундирів козаків, найманого війська і різних служб (військових служителів). Значне поширення завдяки своїм непересічним експлуатаційним якостям воно отримало і в побуті військових старшин. Цінувався карун за свою надзвичайну міцність, цупкість, витривалість (щодо кліматичних та механічних уражень) в поєднанні з відносно високою якістю виробки, офарблення та шерстяної пряжи. Саме зазначені якості зробили можливим носіння мундирів як в походах, так і під час парадів та церемоніальних okazій (з 30-х рр. вимоги російського командування до якості одностроїв та до військової готовності українського війська значно зросли). Подібними до карунового сукна, але менш цупкими і тугими, були *локтевое* і *тридцатое* сукна, що також домінують серед назв сукон в службовому одязі козаків і військових

служителів та в торгівлі («шаравари василкового карунового полуэкстри», «сукна синего локтевого на верхние черкески и на шаравари..., а на исподние кафани красного тридцятивого») ²⁹.

На верхні службові каптани нижніх і середніх старшинських чинів з 40-х рр. йшло переважно сукно *бреславское* («...да для атаманов браславского синего..., красного браславского»). Тонкі французькі, англійські і голландські сукна кращого ґатунку використовувалися для пошиття одягу військової еліти («Кунтиш тонкого сукна папужого», «Покроен мнѣ кунтиш з сукна французскаго» (1733 р.), а також на обшлагі (закавраши) й комір верхніх службових каптанів гетьманських військових служителів та середніх і нижніх козацьких старшинських чинів («На обшлагі атаманам и рядовим алого тонкого (сукна. – Є.С.) ... по 1 р. 80 к.») ³⁰.

Окрім сукон, при виготовленні предметів військового та вихідного строю широко застосовувалися й інші шерстяні тканини різних видів і ґатунків, які імпортувалися в Гетьманщину переважно з Європи ³¹, а саме:

Полусуконка або **полсукенко** (з пол.), **полусукно** (рос.) – польська шерстяна валяна сукноподібна тонка і вузька матерія з першостриженої вовни; поширюється в Україні з 40-х рр. XVIII ст. («кунтуш белий з полусуконки под черними смушками» (1752 р.), «за 8 аршин полсукенка дано 2 р. 64 к.» (1747 р.), «За полсукенко на обшлоги 10 к.» (1749 р.), «куплено ... полусукна 10 арш., дано 3 р. 30 к.» (1747 р.), «кунтуш из сукна и черкеску из полсукенка» (1745 р.) ³².

Полушерстяне сукно – кардна тканина, виготовлена подібно до сукна, але з бавовняною або льняною рідкою основою і щільно набитим вовняним пітканням. Одним з його видів є **пони-ток-серак** (рос.), **сукманина** – селянська напіввовняна тканина з шерстяним пітканням по портяній (конопляній або льняній) основі, привозилася з Росії ³³.

Повсть, полсть (рос. войлок) – вид грубої цупкої валеної кошлатої шерстяної тканини з довгим ворсом, отримується валянням переплетених волокон грубої вовни; валені повсті у великій кількості вироблялися в Україні, де з них виготовлялись

козачі бурки (валяні опанчі) і сідельні пітники, а також різні чохли для похідного столового прибору («епанчей и полстей ис шерсти овечей, делающихся в Малой Рссии»)³⁴.

Гарус (пол. *hargas, aras, harras*, з нім. *arras, harras* від назви міста Аррас у Франції або нім. *hargas* – волос верблюжий) – кольорова вовняна тканина з шерстяної пряжі, подібна до бархану, виготовлялась у спочатку Франції, а пізніше – також в Німеччині й Чехії. Оцінювалася на одному рівні з бенклевим сукном (близько 20 коп. за лікоть). Відома в Україні з XVI ст. Гарус використовувався на пояси та «лиштви» – облямівку або підшивку піл і рукавів, а іноді на верхній одяг («На петлицѣ гарусу восем палочок ... на лиштви гарусу локот – ц. 20 коп.» (1751 р.), «куплено гарусу на лиштвы до опанчи лѣтной за 25 к.» (1737 р.), «гарусу красного на поясы локот по 19 к.», «контуш гарусовый» (1719 р.), «чулок гарусних цветних»). **Гарусом** також називали кручену (сукану) удвічі кольорову шерстяну пряжу, шерстяний ворсистий шнурок, який використовували для обметування каптанних петель, виготовлення гудзиків, петлиць, китичок до формених трикутних капелюхів, панчіх та гаптування («16 палок гарусу синего на петлицы, палка по 4 к.», «гарусу петельного на петлѣ до кафтана, камзола и штанов 5 палочок по 4 к.» (1762 р.), «шляпи ... с ... тремя гарусовыми кисточками»). Відомий з XVI ст.³⁵

Штамет, штамент, штамед, штомед, стамет, стамед (пол. *stamet, sztamet* і рос. *стамед* через нім. *stamett, stamed*, з італ. *stametto*) – вид легкої, гладкої, цупкої і м'якої шерстяної тканини з глянцем, ткані із фарбованої пряжі полотняним переплетенням; зустрічається в українських писемних пам'ятках з середини XVI ст. Штамет був однією з найдорожчих шерстяних тканин і оцінювався на рівні з тузинковим сукном, в середині XVIII ст. за аршин штамету платили до 50 коп. Через дорожнечу і делікатність виробки ця підбійчана тканина йшла тільки на підкладку офіцерських каптанів, а також на формені пояси, галстуки (шийні хустки), іноді і на повсякденний спідній та верхній одяг («штамету красного на подкладку кафана ..., аршин по

50 к., ... штамету белого на подкладку до камзола...» (1762 р.), «галстуков красних стамедних» (1763 р.), «кунтуш штаметовый»). Гатунок вузького штамету називався *полуштаметом*. Набивний різнокольоровий узорчастий або клітчатий штамет отримав в Гетьманщині назву *галагасу* («галагас – штамет набойный» (1749 р.)³⁶.

Значно дешевшою і грубішою за штамет була інша підбійчана тканина, *каразея* (рос.), *каразѣя* (через пол. karazja, голл. karsaai з англ. kersey – груба шерстяна тканина з місцевості Kersey в графстві Суффолк) – шерстяна ворсиста тканина саржевого переплетення із грубої шерсті, рідкої розрідженої фактури, з лицем на обидва боки, становить ґатунок грубої саржі. Використовувалася на підбій піл каптанів та опанчей. Відома в Речі Посполитій з XVI ст., але в Гетьманщині ця назва зустрічається з 60-х рр. XVIII ст. в «німецьких» мундирах гетьманських військових служителів. До цього часу в митних уставах каразея не значиться. Отримувалася з Європи, Росії та вітчизняних суконних фабрик («на подбой каразею красную – арш. по 15 коп.», «от Путивльской фабрики куплено ... каразеи – арш. по 15 коп., а ширина оной – 1 ар. 3 в. (1 аршин 3 вершка. – Є.С.)»³⁷.

Байка (через пол. bajka, baja – ворсиста вовняна тканина, з нім. baје від голл. baai р – вовняна тканина) – ґатунок теплої, м'якої і цупкої сукноподібної шерстяної матерії з довгим ворсом, рід м'якого кошлатого сукна; йшла на теплий одяг і на підбій («байки красной ...»). Вироблялася вона в різних країнах Європи. *Полубайка* – ґатунок рідкої байки, яка використовувалася тільки для підбою³⁸.

Камліот, камлот (очевидно через пол. kamlot, з франц. camelot, від грец. kamelos – верблюду) – легка, гладка, доволі жорстка, туга і цупка матерія різних кольорів, ткана простим полотняним переплетенням пряжею з волосу кози ангольської або з камвольної, жорсткої, вовни; за визначенням «Словаря коммерческого» (1790 р.) камлот ткався з однакових ниток як в основі, так і в пітканні, а деякі ґатунки мали основу, зсукану з шовком або бавовняну. Однак для українського побуту XVIII ст. харак-

терним був тільки камлот «простой», тобто чисто шерстяний (згідно з відомістю про збір індукти з імпортованих товарів). Назва поширюється з середини XVIII ст., але зустрічається вже у першій його половині. Камлот мав великий попит у заможного козацтва та старшини, використовувався переважно для пошиття літнього одягу; коштував 25 коп. / лікоть³⁹.

Мухояр, мухаяр (тур. mışajjar, з араб. – тканина з шерсті кози) – груба вовняна тканина полотняного переплетення з камвольної шерсті або волосу кози, гладка або кошлата, ґатунок сукна або камлоту, тканий з пряжі, суканої з двох ниток, іноді з шовковою основою. Відомий з XVI ст., вироблявся в Туреччині та деяких країнах Південної Європи. Та переважну їх більшість становили чисто шерстяні однокольорові турецькі мухояри, а іноді смугасті, клітчаті та «двоеличніє» – з пітканням і основою різних кольорів («Мухояру взористого пасѣстого локот 49» (1746), «Мухояру двоеличного клетчетого») ⁴⁰.

Зуф (через рос. зуфь і тур. зуф, з араб. суф – шерсть) – турецька цупка і важка шерстяна матерія, ґатунок товстого якісного камлота; наприкінці XVII ст. аршин зуфі оцінювався в 1 рубль з гаком («зуфеи по шти р. портище», «кафтан изуфреневый кирпичного цвета» (полковника П.Рославця, 1676 р.), «Кафтан вишневый зуфной, подложен атласом зеленым»); зрідка зустрічається в українських писемних пам'ятках до 40-х років XVIII ст. ⁴¹

Дуже поширеною шерстяною тканиною була **каламайка, коломайка або коломійка** (через пол. kalatajka, нім. kalatank, з сер.-лат. salamancus.). В російській мові вона значиться під назвою **каламенок**. В «Словаре коммерческом» (1790 р.) відзначається, що ця європейська матерія має полиск й лице з одного боку, зазвичай ткуть її цілком з вовни, а іноді – з домішкою шовку, бавовни та шерсті кози; буває різних кольорів і узорів, «одноцветная и полосатая с травами, без них, клетчатая и волнистая. Прочна в употреблении. Английская – самая лучшая». Подібним чином визначає каламайку і «Словарь Академии Российской» (1790 р.): «Шерстяное истканье одноцветное или с полосами разных цветов, а иногда с цветочками». На смути,

як головну прикмету в орнаментациі тканини, вказують і актові джерела. Так, у реєстрі товарів, привезених з Європи до Чернігова 1720 р., значиться «Материи полосатой каламейки 13 штук», хоча часто зустрічаються і однокольорові каламайки. Найкращою вважалася англійська каламайка: у митному уставі 1749 р. значаться каламайки «простая» і «аглицкая». У більшості випадків каламайка використовувалася на пояса, а також на формені галстуки і у повсякденному спідньому одязі (каптанах) («пояс каламайковий зелений» (1760 р.), «за галстук черной коломенковой по 34 к.», «коломиийковий каптан», «юпка каламайки зеленой, ... полосатой») ⁴².

Фанелѣя, фанелея (з англ. flanel) – легка і рідка, але тепла чисто вовняна тканина полотняного або саржевого переплетення з основою з камвольної пряжі, а пітканням – з кардної, слабо валяна і ворсована. Російським відповідником цієї назви іноді виступає **фланель** («купил штуку фанелеи за 6 руб.»). Переважно привозились фанелеї шльонського виробництва ⁴³.

Саржа – цупка матерія шерстяна саржевого переплетення з косим рубчиком на правому боці. Зустрічається в описах старшинського майна та в митних реєстрах з кінця XVII ст.; привозилась з німецьких земель ⁴⁴.

Фліор (з нім. flor) або **флера** – шерстяна тонка і прозора тканина полотняного переплетення білого і чорного кольору; зустрічається серед імпортованих товарів з початку XVIII ст., але вочевидь побутувала і раніше. Згідно з даними митного уставу 1749 р. білий фльор був широким, а чорний – вузьким. Останній зазвичай становив приналежність жалобної сукні ⁴⁵.

Серед шерстяних тканин іноді згадується **полусайка** та **полусая** (рання форма). Очевидно термін є похідним від пол. saja (з італ. soja, нім. soje, лат. essajum). Ним позначали легку і тонку волосяну італійську тканину, часто узорчату. Назва зустрічається в митних реєстрах з кінця XVII ст. серед числа таких якісних тонких і м'яких тканин, як штамет, гарус, саржа, а також в документах приватного характеру з початку XVIII ст., але не часто («11 штук полусаи» (1694 р.), «Красной полусайки» (1715 р.),

«материи волосяной полусаки» (1720 р.). Можливо, полусайка частіше використовувалася в жіночому одязі, зокрема у вигляді оздоблення, облямівки та підшивки піл і рукавів верхнього одягу, також з неї нерідко шили звичні для західноєвропейської моди чоловічі галстуки (шийні хустки) («галстуків волосяних черних» (1763 р.)⁴⁶.

трип (через рос. трип, від франц. tripe), або плис – шерстяна європейська матерія, схожа на оксамит або моховита з одного боку, шерстяний оксамит. «Словарь коммерческий» так визначає плис: «...ткунт основою двойною, в которой одна нитка из волны вдвое ссученная, а другая из козей шерсти, а в уток употребляется одинаковая шерстяная нитка». Трип в одязі старшини використовувався дуже рідко, а головним чином йшов на оббивку кінського убору: подушок, тебенюк, крилець, повстей, також карет й мебелі, замість оксамиту і сукна («седло руское ... подушка триповая черная», «2 войлока покрыт один трипом черным»). Зустрічаємо трип з початку XVIII ст.⁴⁷

Штофцем або **штофником** називали ґатунок дешевого і вузького штофу (дорогої цупкої і важкої західноєвропейської шовкової тканини різних переплетень із тканими складними узорами, часто із золотом або сріблом), що виготовлявся із шерстяної, а не шовкової пряжі, але в порівнянні з іншими шерстяними тканинами *штофец* оцінювався досить дорого, біля 60 коп. за аршин («Купилем штофцу 12 аршина, по 20 а.» (1729), «штофцу шерстяного» (1766 р.)). Ця тканина зустрічається з другого десятиліття XVIII ст., проте більше застосовується у жіночому одязі (порівняйте: «купил жене штофик жолтій», «малые шерстяные штофцы или материи, которые узки и дешевой цены, служащие на подбой женского платья» («Словарь коммерческий». 1792 р.)⁴⁸.

Окрему частку матерії складають вироби з верблюжої шерсті, зокрема східні пояса *верблюжие* білого, червоного, зеленого та інших кольорів, ткані або в'язані. Вони займали чи не перше місце серед імпортованих товарів і мали навіть більше поширення, ніж вовняні та полотняні. Очевидно саме з ними пов'язана

зазначена у митному уставі 1749 р. назва дешевої шерстяної тканини **камелея** (від грец. *kamelos* – верблюд)⁴⁹.

Наше дослідження, проведене на основі використання даних великої кількості джерел, дає змогу чітко визначити основні види шерстяних тканин, що використовувалися для пошиття одягу (одностроїв) гетьманського війська. Відтак вчені й історики-практики (музейні працівники) мають тепер змогу чітко атрибутувати представлені в музеях зразки козацького вбрання, приналежність окремих воєнній верстві. Чималу інформацію щодо вигляду тканин отримують художники (баталісти та портретисти), постановники кінофільмів з воєнної тематики (XVII – XVIII ст.). А вітчизняна історична наука і така її галузь як уніформологія вперше отримала за зразок працю, теоретико-практичне дослідження. Воно дасть змогу надалі провести вивчення військового одягу, визначити його функціональні особливості, зокрема доцільність використання тих чи інших тканин у складових військового костюму.

НАЗВИ БАРВ

Вважаємо за потрібне зупинитися ще на одному питанні, з яким пов'язано чимало труднощів у дослідників при роботі з писемними джерелами і при описах речових пам'яток та іконографічних матеріалів, що належать до об'єкту вивчення вітчизняної костюмології, – конкретно-історичної термінології кольорів. Писемні джерела містять велике розмаїття специфічних для українського лексикону XVII і XVIII ст. термінів, що допомагали з точністю позначити кольори матерій, головним чином сукон різних тонів, відтінків, інтенсивності, або насиченості, а також спосіб забарвлення тканин. При опрацюванні величезної кількості писемних джерел XVII – XVIII ст. нами виявлено наступні означення барвної характеристики з різним ступенем конкретності та формою написання, залежно від обставин, мети, часу (та регіону) їх використання у пам'ятках, а також типу самих писемних джерел (матеріали торгового, юридичного, офіційного, меуарного характеру тощо). За основу поділу нами взято класи-

фікацію, запропоновану вітчизняним лінгвістом В.Й.Горобцем:

а) найдавніші назви, що втратили свою внутрішню форму і які означають певний колір безвідносно до міри його вияву: *бѣлий, бѣлій; голубий; жовтий, жовтый, жолтий; зеленій; синѣй та синий, синий; сѣрий; червоний, червоній або чирвоний* (від «червня» – дорогої кармазинової фарби з червця, личинки комахи на корінні суниці та звіробою); *красний; чорний, чорній;*

б) слова, що передають колірну якість умотивовано (які не втратили семантичних зв'язків з утворюючим словом), вказуючи власне на типове забарвлення – листя певної рослини, суцвіття або квітки, овочу, птаха, мінералу та інших реалій: *кропивний; асиновий, асиновий, осиновий* (рос.) – світло-зелений, від кольору осики; *оливковий, олівковий, олівковий; терновий; капаровий, каперовий* (з пол. saraowу від караг – капар, капарці) – колір капару, каперсу, капарців, темно-зелений; *ярий* – зелений колір з блакитним відтінком (від ярі – 1) зеленої фарби, що становить мідну іржу; 2) світло-синьої темно-голубої фарби, зазвичай синильного окису заліза, також ультрамарин, який отримується розтертям в пил фарбованого кобальтом скла; *блакитний, блакитній* – світло-голубий; *василковий* – темно-блакитний; синон. – *синѣй; таусинний* – темно-синій фіолетового відтінку, темно-вишневий та рівнозначний йому *шафѣровий, шафировий, шафуровий* (з пол. szafiowу – сапфіровий) – темно-голубий, кольору сапфіра; *лазуровий, лазоревий* (пол. lazowу, рос. лазоревый, від нім. lazur, з перс. лажвард – лазурит, камінь темно-голубого кольору) – синій, васильковий, темно-блакитний колір ясного денного неба; *червчатий, черчатий* (рос. червчатый, пол. czerwcowу, czerwcowowу; від «червця», кермеца – личинки комахи, з якої отримувався барвник червоний) – яскраво-червоний, кармазиновий, пурпуровий, багрянний; *кармазиновий, кармазиновой* (з араб. кірмізі, від кірміз – кермез, кермезин, кошеніль, червець) – яскравий темно-червоний колір відтінку зрілої малини, багрянний; *алий, алий, ал* (рос. алий ал, з тур. al) – яскравий рожево-червоний колір); *малиновий; гвоздиківий, гвоздѣковий; маковий; фіялковий, фіялковий, фіялковий, фіялковий, фѣялко-*

вий; *борщевий*, *барщевий*, *барщовий* – світло-червоний; *каралевий* – кольору червоного коралу; *бураковий*; *понсовий*, *понсовий*, *пансовий* (рос. пунцовый) – інтенсивний багряний, вогняно-червоний колір; *рожовий*, *рожевий*, *ружовий* – червоний або рожевий, кольору зібраних у суцвіття червоних квіток рослини мальви, або рожі, часто з рожевим, багряним та бузковим відтінком; *вишніювий*, *вишневий*; *парпуровий*, *пурпуровий* та *порпуровий* (від лат. purpura – назва слимаків, що служили барвником для фарбування, з грец. porphyra; рос. порфира, багряница) – яскраво-червоний з фіолетовим вилиском, багряний, пурпурний); *кривавий*, *кривавий*, *кривавий*; *цеглястий*, *ксиглястий* (пол. cegielny, ceglany, ceglasty, ceglowy) – червоний колір відтінка цегли; *перцовий*; *гранатовий*, *кгранатовий*, *кгранатовий*, *гранатовий* (пол. granatowy) – колір темносиній, темно-голубий з фіолетовим відтінком, індиговий, – з цим значенням в Польщі та Україні зустрічається з XVII ст., а з XV ст. і до цього часу був відомий як пурпуровий, багряний, від плоду гранату (пол. та нім. granat, з лат. punica granatum); *брунатний* (з пол. brunatny від brunat «Celosia cristata» – рослина з родини амарантових (пол. amarant, рос. бархатник) – бурий, коричневий, бронзовий в різних відтінках, часто близький до амарантового, темно-червоного з фіолетовим відтінком, пурпурного; *кофейний*; *табачний*; *родзинковий*, *родзинковий* чи *родзѣнковий* – колір родзинок; *цинамоновий*, *цѣнамоновий*, *цѣнамоновий*, також *коричний* (значно рідше) (з пол. cynamonowy, від cynamon – кора цинамонового дерева з родини лаврових, її внутрішня оболонка; рос. корица, кинамон, а колір – коричний, коричневий) – коричневий, брунатний; *помаранчевий*, *поморанчевий*, *помаранчовий*; *рудий*, *рудий*; *песочний*; *злотковий* – колір золота; *лимонний*; *папужий*, *папужий*, *попужий*, *папужовий* або *папужки* (пол. papuzasty, papuzi) – від кольору папуги, жовто-зелений, трав'янистий; *канаровий* (пол. kanarkowy) – жовтий, канарковий (від кольору птаха канарки); *слом'ястий*, *солом'ястий*; *палевий* (рос. палевый, з фр. paille від paille – солома) – солом'яного кольору; *половий* (від кольору полови (рос. мякина) – жовто-сірий, житній, соловий; *лосиний* – від кольору

лосини – вичиненої лосиної шкіри, блідо-жовтий; *мармуровий* (з пол. marmurowy, marmogowy від marmur – мармур); *попелястий, попелятий, попелястий, попеличий; шарій, шарый* – сірий; *сивий; мишастий* (пол. myszasty, myszaty (масть коней) – мишастий, попелястий, сірий, буроватий; *сталевий, сталевій, сталіювий; дикий* (рос. дикий, пол. dziki) – темно-брунатний, залізний, кольору заліза; дика фарба отримувалась, за даними польського джерела, від поєднання чорної та червоної фарб; *сѣронѣмецкій; влосовій або власовий(?)*.

в) назви, які означають колірну ознаку за її інтенсивністю: *темнозелений, світлозелений, темнокофейний; жовтогарячий, жовтогарячий, жовтогорячий, жолтогорячий та жовтогоронций, жовтогоронций, жовтогоронзій, жолтогоронций, також жаркий, рудожолтый* (рос.) – рудо-жовтий, інтенсивний жовто-червоний, вогняний колір, що переходить у жовтий; *жовтозолонций* – жовтий із золотистим відтінком; *темнокофейний; а також блідий, темноватий;*

г) слова, які виражають проміжні півтони в різних варіаціях по відношенню до основного кольору: *красносѣрий, рудосѣрий;*

д) назви, які відображають спосіб забарвлення тканини: *пасѣстий, пасковий, полосистий, полосатий* – з узором у смугу, смужку (пол. paskowany); *меніоний* – мінливий (рос. обьяриный); *взористий; квѣтчатый, квѣтчатий, квѣтчастий* або *квѣчастий* (рос. травчетый) – узорчатий, з узорами із квіт, трав, арабесок; *разноцвѣтній; з искрою, з краплею*⁵⁰.

1. Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. – К.: Наук. думка, 1979; Його ж. Назви тканин та одягу в українських джерелах (За матеріалами XVIII ст.) // Народна творчість та етнографія. – 1972. – №4. – С. 53–59; Тимченко Є. Матеріали до словника писемної та книжної мови XV–XVIII ст.: В 2 т. – К.: Наук. думка, 2002; Пискунов Ф. Словарь живого народного, письменного и актового языка русских южан Российской и Австро-Венгерской империи. – Изд. II. – К., 1882.

2. Военная одежда: Учебник / Горяев Н.Н., Калугин Н.В., Марусенко

А.И., Мевянов М.Я. – Л.: Военная академия тыла и транспорта, 1967. – С. 169.

3. Энциклопедический словарь. – СПб.: изд. Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона, 1901. – Т. 33. – С. 353; 1903. – Т. 39. – С. 527–528.

4. Відділ рукописів Російської Державної бібліотеки (Далі – ВР РДБ). – Ф. 159. – Спр. 273 (325). – Арк. 1–2; Тищенко М. Нариси історії зовнішньої торгівлі Стародубщини в XVIII в. // Зап. Істор.-філолог. відділу ВУАН. – К., 1931. – Кн. XXVI. – С. 364–366; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. – К., 1895. – Ч. 3. – С. 30, 70, 192; Слабченко М.Е. Организация хозяйства Украины от Хмельнищины до мировой войны. Ч. I: Хозяйство Гетманщины в XVII–XVIII столетиях. – Т. 2. Судьбы фабрики и промышленности. – Одесса: Госиздат Украины, 1922. – С. 75, 95.

5. Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – СПб., 1906. – Кн. 8. – Т. 20. – С. 415; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 366.

6. Інститут рукопису Національної бібліотеки України ім. В.Вернадського (Далі – ІР НБУВ). – Ф. II. – Спр. 2500-25015. – Арк. 1–4.

7. Російський Державний архів давніх актів (Далі – РДАДА). – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 91; Центральний Державний історичний архів України в м. Києві (Далі – ЦДІАУК). – Ф. 269. – Спр. 2997. – Арк. 1; Там само. – Ф. 223. – Спр. 406. – Арк. 2; Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетману Ивану Самойловичу и его сыновьям, Григорию и Якову // Русская историческая библиотека, издаваемая Археографической комиссией. – СПб., 1884. – Т. VIII. – С. 1160; ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 51442 (Лаз. 82). – Арк. 34; Спр. 54482 (Лаз. 1). – Арк. 20; Бытовая малорусская обстановка в документах 17 – 18 ст. // Киевская старина (Далі – КС). – 1887. – № 10. – С. 350.

8. Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 52; Горбачевский Н. Словарь древнего актового языка Северо-западного края і Царства Польского. – Вильна, 1874. – С. 148; Отрывки из дневника гетманской канцелярии за 1722–23 годы / Изд. А.Лазаревский // Чтения в Истор. об-ве Нестора-летописца. – К., 1898. – Кн. 12. – С. 118; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України в першій чверті XVIII ст. // Записки ВУАН. – К., 1931. – С. 386, 387; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Спр. 4455. – Арк. 3; Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 817. – Арк. 61; Днев-

ник генерального подскарбья Якова Марковича. – К., 1893. – Ч. 1. – С. 216; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка (1727–1753). – К.: Киев. старина, 1884. – С. 129, 130; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 1658 (ун. 118). – Арк. 10 зв.; Ф. I. – Спр. 55718 (Лаз 415). – Арк. 427.

9. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1856. – Т.2. – S. 558; Sławski Fr. Słownik etymologiczny Języka polskiego. – Kraków, 1961. – Т. II. – Z. 2 (7). – S. 170; Расходи Речи Посполитой на козацких послов // КС. – 1897. – № 6. – С. 94; Закревский Н.В. Старосветский бандуриста. – М., 1861. – Кн. 3. Словарь малороссийских идиомов. – С. 363; Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетьману И. Самойловичу ... – С. 1028, 1075; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18619 а. – Арк. 6; Стороженки. Фамильный архив. – К., 1908. – Т. 6. – С.169.

10. РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 169. – Арк. 43; Там само. – Ф. 248. – Спр. 1760. – Арк. 9 зв.; Книги Московской Большой таможни – 1693–1694 гг. Новгородская, Астраханская, Малороссийская // Труды ГИМ. – М., 1961. – Вып. 38. – С. 60.

11. Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття: Волинь і Наддніпрянщина. Актові джерела. – К.: Наук. думка, 1990. – С. 211; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 22; Там само. – Спр. 169. – Арк. 230; Сборник выписок из архивных бумаг о Петре великом. – Т.1. – М., 1872. – С. 307, 309; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1859. – Т. 5. – S. 634.

12. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1859. – Т. 5. – S. 741; Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 52; Стороженки. Фамильный архив. – К., 1908. – Т. 6. – С. 207; Расходи Речи Посполитой на козацких послов // КС. – 1897. – № 6. – С. 91, 92.

13. Р НБУВ. – Ф. II. – Спр. 2500–25015. – Арк. 3; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. – Ч. 1. – С. 285.

14. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1856. – Т. 2. – S. 352; Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С. 181. Sławski Fr. Słownik etymologiczny Języka polskiego. – Kraków, 1961. – Т. II. – Z. 2 (7). – S. 170; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 1664 (ун. 118). – Арк. 28; ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11521. – Арк. 2-3; Там само. – Спр. 11630. – Арк. 3–4.

15. ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 53082 (Лаз. 127) – Арк. 212; Там само. –

Ф. VIII. – Спр. 1669 (ун. 118). – Арк. 37.

16. ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11521. – Арк. 2–3.

17. Фасмер М. Этимологический словарь русского языка / Пер. с нем. и доп. О.Н.Трубачева. – 2-е изд., стер. – М.: Прогресс, 1986. – Т.1. – С. 61; Книги Московской Большой таможни... – С. 20; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 366; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 9, 25; Там само. – Спр. 169. – Арк. 230; Там само. – Спр. 196. – Арк. 26; Там само. – Ф. 248. – Спр. 1760. – Арк. 9 зв.

18. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11521. – Арк. 2–3; Там само. – Спр. 11630. – Арк. 3–4.

19. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т.1. – S. 639; Słownik języka polskiego / Wypracowany przez A.Zdanowicza, M.Bohusza Szyszke, J.Lilipowicza. – Wilno, 1861.– S. 305; Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С. 128; Расходи Речи Посполитой на козацких послов // КС. – 1897. – № 6. – С. 88, 91, 94; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 1664 (ун. 118). – Арк. 28.

20. Горобець В. Лексика історично-мемуарної прози першої половини XVIII ст. – С. 51; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка ... – С. 138.

21. Расходи Речи Посполитой на козацких послов // КС. – 1897. – № 6. – С. 94. РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 91.

22. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1856. – Т. 2. – S. 117; Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С.144; Бытовая малорусская обстановка... – С. 352; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10.

23. Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке / Составил Самоил Величко, бывший канцелярист канцелярии Войска Запорожского, 1720: В 4-х т. – К.,1848. – Т.1. – С. 48; Там же. – К., 1864. – Т. 4. – С. 119; Расходы Речи Посполитой на казацких послов // КС. – 1897. – № 6. – С. 88, 91; РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1816. – Арк. 137; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 1669 (ун. 118). – Арк. 37; Там само. – Ф. XIV. – Спр. 128. – Арк. 64; Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. – Ч. 1. – С. 78; Україна перед Визвольною війною 1648–1654 рр. Збірка документів (1639–1648 рр.). – К.: АН УРСР, 1946. – С. 49; Фасмер М. Указ. тр. – Т.4. – С. 410; Горбачевский Н. Словарь древнего

актового язика ... – С. 353; Савваитов П. Описание старинных царских утварей, одежд, оружия, ратных доспехов и конского прибора (с объяснительным указателем). – СПб.: Имп. АН, 1865. – С. 266.

24. Фасмер М. Указ. тр. – Т. 2. – С. 533, 534; Савваитов П. Указ. тр. – С. 214; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 183; Там само. – Спр. 128. – Арк. 127; Там само. – Спр. 169. – Арк. 43, 230; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 366; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття ... – С. 111–112, 249.

25. Савваитов П. Указ. тр. – С. 191; Горобець В. Назви тканин та одягу в українській джерелах ... – С. 55; Дубровский В. Вказ. пр. – С. 388; РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 114. – Арк. 127; Там само. – Спр. 128. – Арк. 128; Там само. – Спр. 164. – Арк. 4; Там само. – Спр. 196. – Арк. 26, 682 зв.; Там само. – Ф. 248. – Спр. 1760. – Арк. 9 зв.

26. Słownik języka polskiego / Wypracowany przez A. Zdanowicza. – S. 1444; Golembiowski L. Ubioru w Polsce od najdawniejszych czasów aż do chwil obecnych sposobem Dykcyonarza ułożone i opisane. – W., 1830. – S. 223; Білецький-Носенко П. Словник української мови / Підготував до видання В.В.Німчук – К.: Наук. думка, 1966. – С. 320; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 2639 (2861). – Арк. 4 зв. – 5; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 1669 (ун. 118). – Арк. 37; Там само. – Ф. I. – Спр. 55718 (Лаз 415). – Спр. 427; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. – Ч.3. – С. 70.

27. РДАДА. – Ф. 229. – Оп. 1. – Спр. 164. – Арк. 12, 13, 14, 22, 24–25, 30, 44–48; Там само. – Спр. 121. – Арк. 67; Там само. – Спр. 164. – Арк. 4, 12 зв.–14, 22, 44, 56; Там само. – Ф. 229. – Оп. 2. – Кн. 56. – Арк. 73–75; Демкин А.В. Западноевропейские купцы и их товары в России XVII века. – М.: Ин-т рос. истории РАН, 1992. – С. 3.

28. Стороженки. Фамильный архив. – К., 1908. – Т. 6. – С. 2, 207–208; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII-го века. – Вып. 1. Справы поточные 1664–1671 годов / Ред. В.Л.Модзалевский. – Чернигов, 1912. – С. 73; Дубровский В. Вказ. пр. – С. 374; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18935. – Арк. 254, 367; Там само. – Ф. II. – Спр. 18619 а. – Арк. 6; Там само. – Ф. II. – Спр. 18620. – Арк. 3 зв., 4; Там само. – Ф. I. – Спр. 66720. – Арк. 45; Там само. – Ф. I. – Спр. 58419; Там само. – Спр. 55714 (Лаз 415). – Арк. 417; Там само. – Ф. I. – Спр. 53082 (Лаз 127) – Арк.

212; Там само. – Ф.І. – Спр. 55718 (Лаз. 415). – Арк. 427; Там само. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 7; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 273 (325). – Арк. 1–2; РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 91; Отрывки из Нежинских магистратских книг 1667–1674 годов. – Чернигов, 1887. – С. 44–45; Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке / Составил Самоил Величко ... – К., 1864. – Т. 4. – С. 117, 119, 120, 121, 125, 130; Описание движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетману Ивану Самойловичу... – С. 1040, 1070, 1095, 1168; Книги Московской Большой таможни ... – С. 84, 85; Бытовая малорусская обстановка ... – С. 352, 355, 356; Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. – К., 1895. – Ч. 2. – С. 132.

29. ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; Там само. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 19303. – Арк. 306; Там само. – Спр. 11521. – Арк. 3, 6; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 273 (325). – Арк. 1–2; Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. – Ч. 1. – С. 77; Там же. – Ч. 2. – С. 92, 132, Там же. – К.; Львов, 1913. – Ч. 4. – С. 287; Дубровский В. Вказ. пр. – С. 374.

30. Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка... – С. 102; Славутич Є. Однострої гвардійської сторожі гетьмана Кирила Розумовського // Спеціальні історичні дисципліни: Питання теорії та методики. – К., 2004. – Число 11: У 2-х ч. – Ч. 1. – С. 335–338; ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11521. – Арк. 3; Там само. – Спр. 11630. – Арк. 3–4; Там само. – Ф. 108. – Оп. 2. – Спр. 658. – Арк. 37; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка... – С. 305; ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 55718 (Лаз 415). – Арк. 427; Там само. – Ф.І. – Спр. 58456; Відділ писемних джерел Державного історичного музею (Москва) (Далі – ВПД ДІМ) – Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 5 та ін.

31. Тищенко М. Вказ. пр. – С. 335, 364–365; Дубровский В. Вказ. пр. – С. 386. Збірка матеріалів до історії Лівобережної України та українського права XVII–XVIII ст. / Акад. Н.Василенко // Український археограф. збірник. – К.: УАН, 1926. – Т.1. – С. 64; Golembiowski L. Ubioru w Polsce ... – S.15.

32. Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 51; Словарь Академии Российской. – СПб., 1794. – Ч. 5. – С. 963; ІР НБУВ. – Ф. І. – Спр. 62657 (Лаз. 106). – Арк. 197; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1.

– Спр. 21. – Арк. 10; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 364 – 365; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка ... – С. 446, 305, 308, 322.

33. Даль В. Толковый словарь живого Великорусского языка. – II изд. (репринт): В 4-х т. – М.: Русский язык, 1979. – Т. 4. – С. 358; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 16.

34. РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 5523. – Арк. 384; ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 58127. – Арк. 3 зв.; Бытовая малорусская обстановка ... – С. 344.

35. Słownik Staropolski. – Kraków, 1959. – Т. II. – Z. 7 (13). – S. 540; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття ... – С. 358; Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С. 29; Linde S.V. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т.1. – S. 30; Словарь Академии Российской. – СПб., 1790. – Ч. 2. – С.22; Фасмер М. Указ. тр. – Т.1. – С. 395; Чудинов А.Н. Словарь иностранных слов, вошедших в состав русского языка. – СПб., 1894. – С. 207; Славутич Є. Однострої гвардійської сторожі ... – С. 331–332; ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. – 10947. – Арк. 7; Там само. – Спр. 11630. – Арк. 4; Там само. – Ф. 269. – Спр. 3985. – Арк. 3; Там само. – Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 817. – Арк. 69; Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетьману И. Самойловичу ... – С. 1114; Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. – Ч. 3. – С. 15; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка ... – С. 87, 274; Бытовая малорусская обстановка ... – С. 346; ІР НБУВ. – Ф. I. – Спр. 58127. – Арк. 3 зв.; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 2639 (2861). – Арк. 1.

36. Словарь Академии Российской. – СПб., 1793. – Ч. 4. – С. 486; Linde S.V. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1859. – Т. 5. – S. 432; Фасмер М. Указ. тр. – Т.3. – С. 744; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття ... – С. 140–141; Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетьману И.Самойловичу ... – С. 1028; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 375; ІР НБУВ. – Ф. XIV. – Спр. 128. – Арк. 203 зв.; [Шафонский А.] Черниговского наместничества Топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малыя России, из частей коей оное наместничество составлено, сочинённое А. Шафонским в Чернигове, 1786 года. – К., 1851. – С. 67; Дневник генерального подскарбия Якова Марковича. – Ч. 3. – С. 192; Дневник генерального хоружаго Николая

Ханенка ... – С. 124; ІР НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 2195 – 2212. – Арк. 7; Там само. – Ф. XVIII. – Спр. 1666 (ун. 118). – Арк. 33; ІР НБУВ. – Ф. 1. – Спр. 58127. – Арк. 3 зв.; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; Там само. – Спр. 3985. – Арк. 3; Там само. – Спр. 4111. – Арк. 7.

37. Див.: Славутич Є. Однострої гвардійської сторожі ... – С. 340–348; Словарь Академии Российской. – СПб., 1792. – Ч. 3. – С. 441; Словарь коммерческий / Пер. с франц. В.Левишным. – М., 1790. – Ч. 3. – С. 98; Фасмер М. Указ. тр. – Т. 2. – С. 191; Sławski Fr. Słownik etymologiczny Języka polskiego. – Kraków, 1958. – Т. II. – Z.1 (6). – S. 69; Торгівля на Україні, XIV – середина XVII століття ... – С. 111–112, 211; ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 817. – Арк. 52, 53, 64.

38. Словарь коммерческий ... – М., 1787. – Ч. 1. – С. 116–117, 122; Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 53; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т.1. – S. 44; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 2500–25015; ЦДІАУК. – Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 817. – Арк. 58.

39. Словарь коммерческий ... – М., 1790. – Ч. 3. – С. 71–72; Енциклопедія powszechna: W 28 t. – Warszawa, 1863. – Т.13. – S. 841; Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 53; Чудинов А.Н. Указ. тр. – С. 362; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т.1. – S. 345, 1856. – Т.2. – S. 300; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. – Ч. 4. – С. 121, 125; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 2639 (2861). – Арк. 1 зв.

40. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1857. – Т.3. – S. 178; Фасмер М. Указ. тр. – Т.3. – С. 19; Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С. 223; Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози. – С. 52; Енциклопедія powszechna. – Warszawa, 1865. – Т.19. – S. 9; Пискунов Ф. Словарь живого народного, письменного и актового язика ... – С. 141; Энциклопедический словарь. – СПб.: изд. Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона, 1903. – Т. 39. – С. 520; Опись движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетьману И. Самойловичу ... – С. 1040, 1115, 1116; Книги Московской Большой таможни ... – С. 83; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 382; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18619 а. 1682. – Арк. 6; Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. – Ч. 2. – С. 307; Там же. – Ч. 4. – С. 124; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10.

41. Чудинов А.Н. Указ. тр. – С. 334; Фехнер М.В. Торговля русского государства со странами Востока в XVI веке. – М., 1956. – С. 71; Савваитов П. Указ. тр. – С. 173; Костомаров Н.И. Исторические монографии и исследования. – СПб., 1905. – Кн. 6. – Т. 15. – С. 277; Акты, относящиеся к истории Южной и Западной России. – СПб., 1872. – Т. 7. – С. 53; Акты исторические, собранные и изданные Археографической комиссиею. – СПб., 1842. – Т. 5. – С. 46; IP НБУВ. – Ф. VIII. – Спр. 1664 (ун. 118). – Арк. 29.

42. Словарь коммерческий. – 1790. – Ч. 3. – С. 19; Словарь Академии Российской. – СПб., 1792. – Ч. 3. – С. 397; Білецький-Носенко П. Словник української мови ... – С. 177; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1856. – Т.2. – S. 292; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; Там само. – Ф. 54. – Оп. 3. – Спр. 817. – Арк. 10; ВПД ДІМ. – Ф. 264. – Оп. 1. – Спр. 339. – Арк. 4 зв.; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 388; РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 5524. – Арк. 4-зв.; Бытовая малорусская обстановка ... – С. 355; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка ... – С. 145.

43. Энциклопедический словарь. – СПб.: изд. Ф.А. Брокгауза и И.А. Ефрона, 1903. – Т. 39. – С. 527; Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 54; Дневник генерального подскарбія Якова Марковича – Ч. 4. – С. 289; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10.

44. Словарь коммерческий ... – М., 1791. – Ч. 6. – С.32; Описание движимого имущества, принадлежавшего малороссийскому гетьману И. Самойловичу ... – С. 1028, 1029, 1113; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 364–365; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 386, 388.

45. Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С. 133; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 386; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10.

46. Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1859. – Т. 5. – S.208; Encyklopydja powszechna ... – 1866. – Т. 22. – S. 820; Книги Московской Большой таможни ... – С. 78; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 381, 388; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 10; Спр. 4111. – Арк. 7.

47. Горобець В. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 54; Чуди-

нов А.Н. Указ. тр. – С. 877; Словарь коммерческий ... – М., 1790. – Ч. 5. – С. 107; РДАДА. – Ф. 248. – Спр. 1737. – Арк. 91; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 335; ІР НБУВ. – Ф. XXVIII. – Спр. 1. – Арк. 11 зв.

48. Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 57; Словарь коммерческий ... – 1792. – Ч. 7. – С. 484; Тищенко М. Вказ. пр. – С. 364 – 365; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка ... – С. 16.

49. Книги Московской Большой таможни ... – С. 82, 83, 84; Дубровский В. До питання про міжнародну торгівлю України ... – С. 375; ЦДІАУК. – Ф. 269. – Оп.1. – Спр. 21. – Арк. 9, 10.

50. Дневник генерального подскарбья Якова Марковича. – Ч. 1. – С. 23, 25, 77, 78, 216; Ч. 2. – С. 132, 133, 134, 139, 197, 197, 223, 244, 248, 262, 289, 307, 300, 307, 310; Ч.3. – С. 127, 34; Ч. 4. – С. 122, 123; Дневник генерального хоружаго Николая Ханенка ... – С. 16, 31, 37, 95, 158, 161, 173, 339, 356, 358, 421; Летопись событий в Юго-Западной России в XVII-м веке / Составил Самоил Величко ... – К., 1864. – Т. 4. – С. 117, 119, 121, 125, 126, 127, 128, 130, 131; Бытовая малорусская обстановка ... – С. 340, 344, 346, 350, 351, 352, 354, 355; ІР НБУВ. – Ф. II. – Спр. 18619 а. – Арк. 6; Там само. – Спр.29510. – Арк. 5; Там само. – Спр. 13777. – Арк. 1; Там само. – Спр. 18381. – Арк. 6; Там само. – Ф. I. – Спр. 58127. – Арк. 1 зв.; Там само. – Ф.28. – Спр. 510. – Арк. 127; Там само. – Ф. XIV. – Спр. 128. – Арк. 64, 203 зв.; ВР РДБ. – Ф. 159. – Спр. 2639 (2861). – Арк. 4зв. – 5; Галагановский Фамильный Архив // КС. – 1883. – № 11. – С. 465; Актовые книги Полтавского городского уряда XVII-го века. – Чернигов, 1912. – Вып. 1. – С. 7, 32, 81, 139; Рукописи П.Я.Дорошенко // Труды Черниговской губернской архивной комиссии 1906–1908. – Чернигов, 1908. – Вып. 7. – С. 17, 22; Лазаревский А. Описание Старой Малороссии. – Т. III. // КС. – 1901. – № 6. – С. 145; ЦДІАУК. – Ф. 51. – Оп. 3. – Спр. 11521. – Арк. 3–6; Słownik Staropolski. – 1955. – Т.I. – Z. 6. – S. 370; Там само. – 1961. – Т. III. – Z. 3 (16). – S. 235; Там само. – Т. IV. – Z. 5 (24). – S. 372; Słownik języka polskiego / Wyrasowany przez A.Zdanowicza ... – S. 182, 285, 463, 466, 580, 967; Словарь Академии Российской. – СПб., 1794. – Т. 6. – С. 1053; Даль В. Указ. тр. – Т. II. – С. 234; Горобець В.Й. Лексика історично-мемуарної прози ... – С. 75; Горбачевский Н. Словарь древнего актового язика ... – С.42;

Słownik Polszczyzny XVI wieku. – 1967. – Т. 2. – S. 460; Там само. – 1968. – Т. 3. – S. 142; 460; Там само. – 1969. – Т. 4. – S. 139, 144, 148; Там само. – 1972. – Т. 6. – S. 470; Там само. – 1976. – Т. 10. – S. 141, 627; Фасмер М. Указ. тр. – Т.2. – С. 2, 177–178; Там само. – Т.3. – С. 29, 191; Савваитов П. Указ. тр. – С. 294; Тимченко Є. Вказ. пр. – Т. 1 – С. 44, 188, 356; Там само. – Т.2. – С. 84, 280, 490; Черных П.Я. Историко-этимологический словарь современного русского языка: В 2 т. – М.: Рус.яз., 1999. – Т.2. – С. 463, 505; Щавинский В.А. Очерки по истории техники и технологии красок в древней Руси. – М.; Л.: ОГИЗ, 1935. – С. 100, 111; Радлов В.В. Опыт словаря тюркских наречий. – СПб., 1899. – Т. 2. – С. 764; Linde S.B. Słownik Języka polskiego. – Lwów, 1855. – Т.1. – С.339; Там само. – 1856. – Т.2. – С. 3–7, 345; Там само. – 1858. – Т.4. – С. 723; Чудинов А.Н. Указ. тр. – С. 372; Білецький-Носенко П. Вказ. пр. – С. 180, 290; Михельсон А.Д. Объяснение 25000 иностранных слов, вошедших в употребление в русский язык с означением их корней. – М., 1865. – С. 712; Словарь коммерческий ... – М., 1790. – Ч. 5. – С. 206; Brückner A. Słownik etymologiczny języka polskiego. – W.: Wiedza powszechna, 1957. – S. 448; Sławski Fr. Słownik etymologiczny Języka polskiego. – Kraków, 1952 – 1956. – Т. I – S. 44, 329.

Eugene Slavutych

**WOOLEN FABRICS IN ELEMENTS OF DRESS
OF MILITARY ESTATE OF UKRAINE – HETMANATE
AND THEIR HISTORICAL LOCAL TERMINOLOGY**

(THE SECOND HALF OF THE XVIITH – XVIIITH CENTURIES)

The article addresses the most widely used kind of fabrics in dress of military estate of Hetmanate, – woolen, as well as their historical local terminology that has remained characteristic mostly for the Ukrainian lexicon of the XVIIth – the XVIIIth centuries (as well as realities themselves). The present work is the first detailed attempt to study fabrics as a subject of Ukrainian historical «costumology» (dress studies) and targets costumiers of scenic and cinema collectives and museum workers as well.